

תולדות האור הן תולדות הגוף

מילון חיים ויצירה עם מותו של משה דור (1932-2016)

עם פטירתו של משה דור - משורר, מתרגם, עורך, עיתונאי, סופר ילדים, נספח תרבות ומי שהקים ביחד עם גיורא לשם ואיתי את הוצאת "קשב לשירה" - החלטתי לחבר לזכרו את המילון הבא, מתוך ידיעה שכבר לא אראה אותו ברחובות רמת-אביב שלנו.

אם נגיע ואם לא נגיע - ספר שיריו השני של דור משנת 1957. לאחר **כדושים לבנים** הצנום (1954) הגיע ספר יותר נרחב, יותר בשל, בכריכה קשה ובו שירים משובחים ושלמים מסוגם. אחד היפים שבהם הוא שיר הנושא שנפתח בשורות המתנגנות ורבות הרמיון: "אם נגיע ואם לא נגיע/ אל החוף מצלק הפרקים של אהבתנו/ לא תרעיד העבדה אפלו עליה אחר, / אפלו אבן אחת, אפלו עין אחת/ כליל הפוכים הלא-משג אשר מעלינו, / בנהר האישונים האפל השוטף סביבנו."

ברברה גולדברג - אהובתו של משה. משוררת אמריקנית ממוצא יהודי, שמשיריה תרגם לעברית שלושה קבצים (**הדבר הנורא הקרוי אהבה**, כרמל, 1993; **פאולו יקירי**, תג, 1995; **משמרת לילה**, קשב לשירה, 2001). היה לו חשוב שהקהל הישראלי יתרשם מיצירתה השירית המשובחת של בחירת לבו, שאיתה חי יותר מעשרים שנה. את אהבתו לברברה, שנמשכה בסערה לאורך השליש האחרון של חייו, הנציח בעשרות שירים, בהם ממיטב שירי האהבה של דורו. אלה הופיעו בכל ספריו משלהי שנות השמונים ועד לאחרון שבהם, שבו גם מתואר שבר הזוגיות. אהבה שבשלה עוב את מולדתו והלך למריילנד, לאמריקה שהיתה גדולה עליו, כפי שכתב באחד השירים. משם התגעגע לספסלים ולאיקליפטוסים שעל גדות הירקון, לעיר הלבנה של נעוריו.

גומיליוב - ניקולאי גומיליוב (1886-1921) המשורר הרוסי הנהדר, בעלה לזמן קצר של אנה אחמטובה, נישואים שמהם נולד בנם, לב. דמותו הופיעה, בין השאר, בשירו של משה 'הלילה אני חושב על גומיליוב' שבו שילב באופן מרתק בין ליטופי לילה שמעניקה לו אהבתו לבין רגעי הוצאתו להורג של המשורר הרוסי הדגול, שמספרים עליו שברגעים הללו אימץ אל חזו את הומרוס. ארוס ותנטוס. שירה ואהבה. אהבה ושירה.

דת - משה דור היה אנטי דתי. הוא שנא את האורתודוקסיה שנאה עזה והתבטא בנושא בשיחות ובמאמרים. הספרות היתה דתו היחידה. בוקנתו הבין שהיא קרן מפוקפקת שריביתה ניתנת כמשורה, אבל הוא דבק בה עד לנשמת אפו האחרונה. לא גן ערן. לא גלגול נשמות. רק ראייה מפוכחת של מה שחי ואחר כך פשוט מת, כפי שכתב בסיום שירו 'אביב בחוף מערב': "סופף שתהרהר שאף חייך/ אינם אלא מלון אורחים שהזר נקלע אליו באקראי, / נכנס, שוהה קמעה ואז יוצא ולא חוזר."

השלמה - שיר מספר שעוסק בידידים ובידידות מתוך הספר **וכבר בהתחלה** (עם עובד, 1984). בלכתו של משה מעמנו אני קורא אותו כשיר עליו ועל ידידיו, עלינו ועל כל הקהילה הזאת שנקראת 'הספרות העברית החדשה', שנפרדת והולכת מטובי יוצריה: "בלכת הידידים קטנה בחוזה/ תחושת הלחץ. / לפנים שמש/ הבשילה והתבקעה וגרעיני/ אור נתזו ישר בעינים // החזה עודנו מתנגד. / תולדות/ האור הן תולדות הגוף הן/ תולדות שמש מתבקעת. / כל/ העינים כויות // ידידים בלכתם לוקחים

אתם/ פרוסות קטנות של ידידות/ לדרך ועוזבים אור מרסן/ ולחץ קטן בחוזה. / מה ששורף בעינים הוא זכר/ שמש. כשיחידל החזה להתנגד/ יחידל גם הלחץ. כשתאזל/ הידידות תגדל הקרירות בעינים // יהיה קריר יותר, אני בטוח."

וכבר בהתחלה - ספר השירים הזה ראה אור שנתיים לאחר פרוץ מלחמת לבנון. כמי שהתגייס לצה"ל באוגוסט 1982, חודשיים לאחר פרוץ המלחמה שהגדירה את דורי, תמיד אזכור את הצמרמורת שחשתי כשקראתי לראשונה את שירו של משה 'מדומים, יוני 1982', שהפגיש בצורה מאיימת ומפתיעה את המציאות הישראלית הטרגית עם שירו הנודע של ואלאס סטיבנס 'קיסר הגלידה': "סגלים הדמדומים בתל אביב פיוד/ נגר על אפק שבתי מלון פצעהו. / סגל ראש הידרה המפרך, ימתיכוני/ ומתעקש לצמח. / סגלים המסוקים/ בהגיחם מרחם מים ומתכת. / סגלים צלילי תבת הנגינה/ המבשרים לרחוב שבעה סוגי/ גלידה ומות."

זמן שאול - ספר השירים שפתח בשנת 2001 את המילניום החדש. חשבון נפש פוליטי בצד חשבון נפש של גלות מארץ אהובה, של אהבה ושל אדם העומד מול הראי ורואה את השלג בשארית השיער שנותר על ראשו. ספר של יצירות גדולה אך גם של הרהורי מוות המהולים, כתמיד, באהבת הארץ, כמו בשיר 'בקשה': "ומה תאנה לך? / זאת בלבד: / טבלת אבן, משיפת בקצותיה, / מן המחצבה הנשקפת/ אל הים, מחסה בטוח גם/ בלילות סערה, קריחה/ בימות החמה הממשכים, / ארץ ישראל חשאית בתוכה, / ניחוח שטים בגידיה ומתק תאנים."

חורף כנעני - אחד משיריו הילידים היפים של משה, מתוך הספר **מפות הזמן** (הקיבוץ המאוחד, 1975). הנה הוא כאן במלוא תפארתו: "בשנתי הארבעים משרטט/ אותיות בענף יבש, על חולות חרף/ פנעני. הים ממלמל/ שמות משבשים, תאריכים תועים, מנסה/ להגות בשפתי אויל רטבות: כמה עמקים/ השמים עכשו, בחרף אהבתי, עד מה/ צח וזהב השמש, מה/ כבד מות על מצחי, מדיף/ יוד ולענה. עוד ועוד מחלות/ אחר פחול להסתור מפני אהבתי/ החרפית, וכבר הרוח/ מוחה עקבות, שריטות חיי/ היבשים, נגרת מלמולי ים/ אויל. / וכמו גלגל-עין זהב ואדיש השמש/ במרוזי וכנעני."

טילרי - שיר לירי קצר בשבח עיר האורות מתוך ספר שלם שהוקדש לה - **זהב ואפר** (אל"ף, 1963). על העטיפה ובספר חיתוכי עץ של משה בן-שאול (1930-2007), משורר, מתרגם, מחזאי ויוצר תפאורות, נספח תרבות בפריז, עורך ספרותי, מבקר שירה, חבר של משה. שיתוף פעולה בין שני משוררים ילדים בני אותה חבורה - בן-שאול הפרנקופיל ודור בעל הנטייה המובהקת לעולם האנגלוסקסי. האהבה לפריז הפגישה ביניהם בספר יוצא דופן בשירת דור בפרט ובשירה העברית בכלל, עם געגועים לרובע הלטיני, לגנים, לשירי העם, לשנסונים. פריז היתה אז אחרת וגם ישראל אחרת. אפשר לכנותו אולי בשבח התמימות.

ילידיות - משה היה בין ראשיה ומנסחיה של הקבוצה הילידית בשירת דורו. על רקע "אזרחות העולם" של נתן זך הוא רצה להבליט את שירתם של ילידי הארץ (הוא עצמו, אריה סיון, משה בן-שאול), הקרובה לנופי המקום ונותנת להם ייצוג אוהב. שירים ילידיים כתב כל חייו, בארץ ומחוצה לה. ראש וראשון להם הוא לטעמי השיר המוקדם 'באין מולדת' מתוך הספר **מעבר חציה** (הדר, 1962), שיר המציב במרכזו את האהבה הגשמית למקום. כל אחד משלושת בתיו שולל את הרוחני רק כדי לצייר תמונה של קשר חושי וחושני לרכיבי המציאות הארצישראלית. הנה הבית הראשון מהשיר הנהדר הזה: "באין מולדת של הרוח/ ארץ ישראל של דם אהובה שבעתים: / כבסים על הג חובקים את הרוח, / מן ההרים נשאת בשורת השלג, / בחצר הרדופים משים את המים/ והשמש לראש הבוער חובשת קוצים עטרת". הלוהט והצונן, הגבוה והנמוך, הטבעי והאורבאני, ערגה וכאב, געגועים ויפעה נמהלים אלה באלה לבלי הפרד.

כורח השיר - שיר קצרצר שמשוה הקדיש
 לי בחטיבת השירים החדשים שבסוף המבחר **שטח הפקר** (קשב לשירה, 2004). מחווה שריגשה אותי לפני תריסר שנים ומרגשת גם היום, כשאני קורא את השיר שבוע לאחר מותו. שיר-שיחה בין שני משוררים שיותר משלושים שנות קיץ ישראלי מפרידות בין תאריכי הולדתם: "כרח השיר הוא כרח החיים, כמו העשב המבצבץ בסדקי המדרכה/ למרות סד הבטון, איבת האקלים הנעלים הדרוסות./ כרח השיר הוא כרח החיים". אכן, משה, רק כשהם נגמרים אנחנו מסיימים לשיר. ואז השירים נושמים בשבילנו כל עוד למישהו יהיה עניין לקוראם.

לקראת - חבורת משוררים צעירים,
 סטודנטים באוניברסיטה העברית בירושלים, שהתאגדו בראשית שנות החמישים ושינו את פני השירה העברית בפרט ואת פני הספרות העברית בכלל. נדיר שמהפכות כאלה מצליחות אבל וך ודור, הרשובסקי וסיון ועמיתיהם, אלה שבחבורה ואלה שפעלו לצדה, שינו את דפוס הלשון הספרותית, את אוצר החוויות האנושיות, והביאו בשורה חדשה שגם בחלוף יותר מיוכל שנים לא קהתה ולא דהתה.

מתיוז - ויליאם מתיוז (1997-1942) משורר, מתרגם ואיש אקדמיה אמריקני מיוחד במינו, חובב ג'ז ונשים. משה תרגם באהבה ובהערכה רבה את שיריו של ביל, שכיבד אותנו בשנת 1997 בביקור בלתי נשכח בארץ. אחר כך חזר לאמריקה וכשבוע ימים אחרי פגישתנו בישראל לקה בדום לב ומת בגיל 55. נשאר לנו ספרו **לחיות בין המתים** (קשב לשירה, 1997) בעברית החדשה של משה, וזכר קריאה משותפת מול קהל שגדש את "הסטודיו הפתוח" של שאול נמרי וגם מקומות אחרים מחוץ לתל-אביב, חוויה עמוקה מאוד שנותרת תלויה באוויר כמו גרם.

נקמה - בספר שיריו האחרון של משה בשבח השנאה (הקיבוץ המאוחד, 2011) נדפס שיר הנושא שהנקמה היא המוטיב המרכזי שבו. איבת עולמים לשורה של אנשים המתוארים בקטלוג ארוך. תחילה נדמה שמדובר בעוד שיר מחאה חברתי שמציב כמושא ביקורת את עסקני הדת, רבני הכפייה ורודפי השררה, "טפילי הקדושה המזויפת/ החיים על המתים" ואת מנצלי החלכאים והנדכאים למיניהם. אולם קריאה זו משתנה כשאל סוף הקטלוג מוסיף דור גם את אהובתו, לאחר שנפרדו, בנוקטו בסיום בלשון שבועה: "וכמוכן אותך, חמדת לבי, את שנשבעת/ לאהבני נצח, שנוא אשנא את כלכם, את כל כ, אחר לא יגקה סלה". קשה היה לשמוע את הדברים מפיו בשיחות ליליות מרובות כאבים. קשה לא פחות לקוראם באחד משירי רתיחת הדם החזקים שכתב.

סימור מיין - חברנו המשותף והאהוב, משורר, מתרגם, אנתולוגיסט, יידישיסט ואיש אקדמיה קנדי שחי במונטריאול. נפשו נקשרה בנפש משה כבר בשלהי שנות השבעים, יחסים שהולידו ארבעה ספרים משירתו שמשוה תרגם לעברית. מיטבם כונס במבחר **לנסוק לתוך האור הכי חזק** (קשב לשירה, 2009). סימור ומשה שמרו על קשר רצוף במשך יותר משלושה עשורים, כולל פגישות רבות בישראל שאליה נהגו סימור ואשתו שרון לבוא שוב ושוב. ארוחות משותפות, מפגשי חברים, ערבי קריאה. מסעדות ובתי קפה. עם היוודע דבר מותו של משה, סימור היה הראשון לשלוח תנחומים ממקום מושבו המרוחק. תקופה שהסתיימה. חברות בזיכרון. שלל תרגומים והקדשות, בדפוס ובכתב, בבשר הספרים, בתאי המוח והלב.
עפיפונים בהמסד הית' - שם הספר מ-1980 שהביא, בין השאר,

חוויות מבירת הממלכה המאוחדת, שם שימש כנספח לענייני תרבות של שגרירות ישראל בשנים 1977-1975. מעניין מה היה אומר בימים אלה על הפרדותה של אנגליה מהאיחוד האירופי בעקבות משאל העם. אבל בשירים מונצח עולם אחר ומשה עודנו מאכיל ציפורים בפארק סט. ג'יימס ומטייל לצד ערבה בוכייה ה"משיטה על/ המים סירות צללים רועדות".

פונדצ'לי - הברון שהופיע לפתע פתאום בשיר הנושא הארוך בספר הייחודי **ברון פונדצ'לי בירושלים**, קובץ שראה אור בשנת 1968 אחרי מלחמת ששת הימים. משונה היה לקבל ספר גדול מידות ומדושן עברית ("צאצא חופשי-זהב מדגלים בתאר") אחרי שני ספריו המכוננים ורזי-הלשון של נתן זך. ניכר שדור עוד מנסה לטוות אגדות מקומיות בלשונו של הדור הקודם. זה היה אנכרוניסטי במודע ומלא קסם (וראו: בין השאר, השיר על אסטריק בן-טויאן הארמני, 'ראשי-פרקים לביוגרפיה ארמנית').

צוואת המג - יום לאחר פטירתו של משה, שעליה נתבררתי, כפי שקרה כבר לא אחת, על ידי עיתונאי מ"הארץ" שביקש את תגובתי, אני חוזר לשיר מלא החיים הזה שכולו תשוקה לאור יום, להתקיימות. אכן צוואה ראויה ומלאה נחמה. השיר נפתח במובאה מבאלמונט - "לא פאתי לעולם פיאם לראות פני שמש", והנה הדרך שבה מרקיד דור את המשפט הפשוט הזה בשלל פעלים וציוויים: "בגני השמש אצר שמש, תכלת, למען/ היותם לרובש בנקרות זכרון מתוקות;/ ובקרב הצל חולל תמונה: מנבכי/ עננים חצב דבש/ ואל פני המחשיך/ והקר שיר את שיר השמש המתוק, בער/ חפשי בתכלת אי-רץ ואי-זמן:// בני, היה שמש, תכלת, דבש, היה מג."

קליבנוב - שם משפחתו של משה לפני שעוברת לדור. בדיוק כמו שסיון היה תחילה בומשטיין, זך - זייטלברך, הרשב - הרושובסקי ועמיחי - פויפר. זה היה דור שבו שימשו בערבוביה יוצרים ילידי הארץ ומהגרים, מרוסיה, מליטא, מגרמניה, מבולגריה ועוד - מחפשי זהות, בניה ומעצביה בשירה עבור כולנו, שנבוא אחרים, אל העברית הנפלאה שלהם, אל שירתם השופעת, אל המפות ששרטטו בשבילנו.

רעמים - השיר שפתח את חטיבת השירים החדשים במבחר **שטח הפקר**. שיר עצוב מאוד שבו שומע המשורר רעמים של סופה קרבה ובאה - סופת הגיל? סופת האינתיפאדה השנייה? סופת משברי האהבה? ולמרות שהיום בהיר והוא רחוק מנופיו של אליהו על הכרמל הרעמים גורמים לו לחוש הזדהות עם הנביא וכמו בפסוק ממלכים א' בסיום השיר הוא שם את פניו בין ברכיו ומתחיל לחכות.

שטח הפקר - מבחר שיריו המקיף ביותר. יותר מ-350 עמודים בכריכה קשה שנלקטו מחמישים שנות שירה. בסיועי משה בחר את מיטב שירתו מראשית שנות החמישים ועד 2004. אני וזכר רגע שבו עשרות שירים היו פזורים על רצפת הסלון בביתי ומשה במקל הליכה עזר פאונדי הצביע מה ייכנס למבחר ומה לא. שירי גוף נהדרים, שירי אהבה מעולים, שירה פוליטית נוקבת. מעט מדי עותקים נמכרו. כשניסיתי לארגן למשה שיחה באחד העיתונים הגדולים התשובה היתה "אין עניין בשיחה עם משה דור". היה זה רגע עצוב שבו שוב טפחה המציאות הישראלית על פני מציאות שמשוה, עורך ותיק ועתיר הישגים, היטיב להכירה ולתארה מכל צדדיה.

תרגום - משה הרבה לתרגם לעברית. שירה ופרוזה. חלק לצורכי פרנסה, חלק למען הנפש. לא אמנה כאן את רשימת תרגומי הארוכה. רבים כונסו בספרים. רבים מאוד נשארו פזורים בכתבי עת ובמוספי ספרות לאורך השנים וימתינו למכנס. מה שנכלל בספרים כתוב במקומות שבהם מופיע תקציר קורות חייו. כאן אציין רק שתי אנתולוגיות חשובות שתורגמו מעברית לאנגלית בירי ובידי ברברה גולדברג.

The Stones remember: native Israeli poetry - (1991) ר

After the First Rain: Israeli Poems on War and Peace - (1998).

שני הספרים הללו היו עבודת קודש בשליחות השירה העברית והפצתה בעולם קורא האנגלית.